

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.7(477)

[https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-12-22](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-12-22)

Крусян Анжеліка Романівна,

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування, Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України, 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4, тел.: 0674861972, e-mail: 370235@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-6437-2864>

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. В сучасних умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р., науково-практична парадигма українського конституціоналізму набуває певних модифікацій, що обумовлені особливостями правового режиму воєнного стану.

Метою статті є: науковий аналіз мети, принципів, змісту системи конституціоналізму, а також його функціонального механізму в умовах воєнного стану; та виокремлення постійних елементів (констант) та змін в його сучасній практичній парадигмі.

Для досягнення зазначеної мети поряд з загальнонауковими та спеціальними методами наукового дослідження було застосовано методологічні ресурси синергетики. Синергетичний підхід орієнтує на необхідність урахування закономірного та випадкового у соціальних реаліях та розкриття складного діалектичного зв'язку між необхідними, чітко детермінованими соціальними та політико-правовими подіями і процесами та нетиповими, неочікуваними (наприклад, збройна агресія, збройний конфлікт, війна). Саме застосування цього методу надало можливість дійти висновків про доцільність та обґрунтованість змін в практичній парадигмі сучасного конституціоналізму у зв'язку з синергетичними (перш за все нелінійними, імовірними) подіями, спричиненими війною рф проти України.

У статті доведено, що сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану набуває певних модифікацій. Так, об'єктивні воєнні загрози обумовлюють такі зміни його практичної парадигми. По-перше, це зміна нормативної основи системи конституціоналізму при незмінності Конституції України. По-друге, це зміни функціонального механізму конституціоналізму, а саме: зміни у системі, компетенції та функціональної спрямованості органів публічної влади; тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина, при визначенні переліку основоположних (конституційних) прав і свобод людини, що не можуть бути обмежені; застосування особливих (надзвичайних) організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни. По-третє, це необхідність

удосконалення ідеологічної складової змісту конституціоналізму – конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності та утвердження національної стійкості українців. Водночас сучасна парадигма українського конституціоналізму містить константи, які є незмінними за будь-яких екстремальних умов, у тому числі вони є постійними і в умовах воєнного стану, а саме – це цілеспрямованість (на утвердження прав і свобод людини) та принципи сучасного українського конституціоналізму, що відповідають загальнолюдським та європейським цінностям.

Ключові слова: сучасний український конституціоналізм, Конституція, практична парадигма конституціоналізму, воєнний стан, публічна влада, права людини.

Krusian Anzhelika Romanivna,

Doctor of Laws, professor, Honored Lawyer of Ukraine, leading research scientist of the department for the constitutional law and local self-government, V.M. Koretskyi Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; 4, Triokhsviatytska str., Kyiv, 01001, Ukraine. Phone number: 0674861972, e-mail: 370235@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-6437-2864>

MODERN UKRAINIAN CONSTITUTIONALISM UNDER MARTIAL LAW

Abstract. In the modern conditions of martial law in Ukraine, introduced by the Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022, the scientific and practical paradigm of Ukrainian constitutionalism acquires certain modifications due to the peculiarities of the legal regime of martial law.

The purpose of the article is: a scientific analysis of the purpose, principles, content of the system of constitutionalism, as well as its functional mechanism in the conditions of martial law; and highlighting permanent elements (constants) and changes in its modern practical paradigm.

To achieve the specified goal, together with general scientific and special methods of scientific research, methodological resources of synergy were applied. The synergistic approach focuses on the need to take into account the regular and accidental in social realities and reveal the complex dialectical relationship between necessary, clearly determined social and political-legal events and processes and atypical, unexpected ones (for example, armed aggression, armed conflict, war). The very application of this method made it possible to reach conclusions about the expediency and justification of changes in the practical paradigm of modern constitutionalism in connection with synergistic (primarily nonlinear, probable) events caused by the Russian Federation's war against Ukraine.

The article proves that modern Ukrainian constitutionalism in the conditions of martial law acquires certain modifications. Yes, objective military threats cause such changes in his practical paradigm. First, it is a change in the normative basis of the system of constitutionalism while the Constitution of Ukraine remains unchanged. Secondly, these are changes in the functional mechanism of constitutionalism, namely: changes in the system, competence and functional orientation of public authorities; temporary restriction of the rights and freedoms of a person and a citizen, when determining the list of fundamental (constitutional) rights and freedoms of a person that cannot be limited; application of special (emergency) organizational and legal means to ensure, protect and protect human

rights in wartime conditions. Thirdly, it is the need to improve the ideological component of the content of constitutionalism – constitutional legal awareness in the direction of raising the national idea, national identity and establishing the national stability of Ukrainians. At the same time, the modern paradigm of Ukrainian constitutionalism contains constants that are unchanged under any extreme conditions, including those that are constant in the conditions of martial law, namely, purposefulness (to assert human rights and freedoms) and the principles of modern Ukrainian constitutionalism, which correspond to universal and European values.

Keywords: Modern Ukrainian Constitutionalism, Constitution, practical paradigm of constitutionalism, martial law, public power, human rights.

Постановка проблеми. В сучасних умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. [1], науково-практична парадигма українського конституціоналізму набуває певних змін, що обумовлені властивостями воєнного стану як особливого правового режиму, що вводиться в Україні у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [2]. Ці особливості правового режиму безпосередньо впливають на зміст та функціонування системи конституціоналізму та відповідно змінюють його парадигму, що потребує науково-праксеоло-

гічного дослідження для визначення та розв'язання найбільш проблемних завдань, що стоять на часі перед українським суспільством та державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика теорії та практики конституціоналізму в Україні досліджувалася такими вітчизняними ученими, як: А. З. Георгіца, С. П. Головатий, В. М. Кампо, М. І. Козюбра, О. М. Мироненко, М. П. Орзіх, А. О. Селіванов, І. Є. Словська, О.В. Скрипнюк, П. Б. Стецюк, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко та ін.

Сьогодні Україна перебуває у стані війни, яка була розпочата РФ проти українського народу ще у 2014 р., а 24 лютого 2022 р. набула жакливого продовження – широкомасштабного збройного нападу РФ на Україну. В цих умовах практична парадигма сучасного українського конституціоналізму змінюється. Це потребує відповідних наукових досліджень, яких бракує.

Метою статті є: науковий аналіз мети, принципів, змісту системи конституціоналізму, а також його функціонального механізму в умовах воєнного стану; та виокремлення постійних елементів (констант) та змін в його сучасній практичній парадигмі.

Виклад основного матеріалу. Конституціоналізм – це публічно-правова система конституційної органі-

заці сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, функціонування цієї системи спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини.

Конституціоналізм – це складна публічно-правова система, яка має свою структуру, зміст, функціональний механізм, а також принципи та мету [більш докладно див.: 3].

Український конституціоналізм має свої «національні» особливості. Концепт «український» означає «націю» (у державницькому сенсі) цього універсального феномена. Адже конституціоналізм базується на класичних ідеях лібералізму (неолібералізму), універсальних принципах, характерних для всіх демократичних, конституційних, правових, соціальних держав, але водночас ці ідеї та принципи у кожній країні набувають національних особливостей (національного, історичного, політичного, ідеологічного, культурологічного, економічного характеру), зазнають модифікації відповідно до історії, традицій народу, а також специфіки правової системи та політико-правових інститутів держави в конкретних умовах об'єктивної реальності.

Конституціоналізм – це сучасна публічно-правова система конституційної організації суспільства. При цьому концепт «сучасний» означає не тільки хронологічний, проте сутнісно-аксіологічний підхід до розгляду парадигми конституціоналізму. Це

дає змогу розкрити важливість конституціоналізму для розвитку України, звернутися до змісту конституціоналізму як до доктрини, що стоїть на рівні свого часу, тобто як до сучасного явища, універсального носія теоретичної енергії сучасного конституційного права, основної парадигми сучасної конституційної практики.

Властивість «сучасності» українського конституціоналізму і надає змогу та підстави для виокремлення констант та визначення змін у його науково-практичній парадигмі в наявних конституційно-правових реаліях української держави та суспільства.

Так, виходячи з наведених характеристик, а також теорії і практики світового та вітчизняного конституціоналізму, обґрунтованим є виокремлення таких постійних елементів (констант) його парадигми, як мета та принципи конституціоналізму, що не можуть бути змінені за будь-яких екстремальних умов (у тому числі й умов воєнного часу).

Систему конституціоналізму цілеспрямовано на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів людини і громадянина для досягнення (визнання, забезпечення та захисту) конституційно-правової свободи людини – мети конституціоналізму.

Для забезпечення цієї кінцевої цілі (константи парадигми конституціоналізму), система конституціоналізму має ґрунтуватися на відповідних принципах, які теж слід відзначити як константи його сучасної парадигми.

Український конституціоналізм спирається на універсальні принципи європейського конституціоналізму,

який можна назвати класичним ліберальним конституціоналізмом, що базується на ряді основних принципів, вироблених людством впродовж всієї історії свого розвитку та які стали світовими стандартами формування демократичної держави і громадянського суспільства.

Згідно зі статтею 2 Лісабонського договору (Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу) [4] основоположними цінностями Європейського Союзу визнаються повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага прав людини, включаючи повагу до прав меншин. Ці «європейські цінності» і визначають принципи європейського конституціоналізму.

Практично принципи європейського конституціоналізму – це «лакмусовий індикатор» щодо перевірки відповідності вітчизняного конституційного законодавства та політико-правових реалій європейським цінностям та відповідним стандартам.

Системний аналіз міжнародних документів, теорія і практика процесів конституціоналізації євроінтеграції в країнах-членах, досвід функціонування ЄС, а також теорія та практика світового конституціоналізму надають можливість серед плеяди принципів європейського конституціоналізму виокремити ті, що мають особливе значення для України на сучасному етапі її розвитку, зокрема – це тріада принципів: верховенства права, пріоритету прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами, а також принцип конституційного демократизму.

При цьому слід відзначити, що Конституція України містить положення, що відповідають за своїм змістом цим принципами. Так, зокрема, в її преамбулі зазначається, що Конституцію України прийнято згідно з вираженням суверенної волі народу, а народ є єдиним джерелом влади і носієм суверенітету в Україні. Статус народу як владного суверену (закріплено у ст. 5 Конституції України) забезпечується системою гарантій при визнанні та дії принципу верховенства права (відповідно до ст. 8 Конституції України); конституційно закріплюється демократична організація публічної влади (ст. 5, 6, 7 Конституції України), а також визнання людини як найвищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України). Таким чином, простежується сутність Конституції України як прояву установчої влади Українського народу при затвердженні верховенства ліберально-демократичних цінностей, що кореспондують принципам європейського конституціоналізму.

Втім, важливим є не тільки закріплення цих принципів в Основному Законі держави, але й їх реальне втілення в сучасні конституційно-правові реалії у відповідності з практикою європейського конституціоналізму.

В умовах воєнного стану принципи конституціоналізму мають залишатися незмінними, бути тією константою, завдяки якій може функціонувати система конституціоналізму для досягнення її мети – утвердження конституційно-правової свободи людини, що передбачає, перш за все, забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина в будь-яких екстремальних умовах.

Отже, мета та принципи конституціоналізму є незмінними, постійними елементами – константами його науково-практичної парадигми.

Крім того, до констант парадигми конституціоналізму в умовах воєнного стану слід віднести незмінність Конституції України, яка відповідно до ч. 2 ст. 157 Конституції України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Водночас сучасні реалії воєнного стану, російська збройна агресія, широкомасштабна війна РФ проти України обумовлюють наявність та об'єктивну необхідність змін у сучасній парадигмі українського конституціоналізму для забезпечення його мети та утвердження визначених принципів.

Перш за все, слід відзначити, що в умовах воєнного стану змінюється нормативна основа сучасного українського конституціоналізму – чинне конституційне законодавство, при незмінності Конституції України.

Так, в умовах воєнного стану поряд з Конституцією України та іншими постійними нормативно-правовими актами починають діяти також надзвичайні (тимчасові) та інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини безпосередньо під час воєнного стану, а саме: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015; Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13.07.2011 та ін.

В умовах воєнного стану змінюється функціональний механізм сучасного

українського конституціоналізму, що обумовлено загрозами збройної агресії, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Зокрема, зміни відбуваються у системі органів публічної влади, а саме: трансформація конституційно визначеної системи місцевих органів виконавчої влади у військові державні адміністрації; посилення централізації у системі виконавчої влади та необхідність поєднання централізації та децентралізації в умовах воєнного стану; набуття додаткових повноважень та зміна алгоритму реалізації функцій місцевих органів публічної (виконавчої та самоврядної) влади, за якого пріоритетними стають функції, обумовлені воєнним станом та викликами у сфері національної безпеки і оборони.

У системі конституціоналізму центральне місце посідає людина (її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека), з якою пов'язані мета, принципи, зміст та функціональний механізм конституціоналізму, тому важливого значення у контексті визначення констант та змін у його парадигмі має аналіз конституційно-правового статусу людини і громадянина в умовах воєнного стану.

Відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень. Згідно з ч. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного

стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Крім того, мають характер обмеження прав і свобод людини і громадянина заходи правового режиму воєнного стану, що передбачені положеннями ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Так, в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених Указом Президента України про введення воєнного стану, військово-командування разом із військовими адміністраціями можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати такі заходи: проводити зміни умов праці відповідно до законодавства про працю; забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів; порушувати у порядку та на підставах, визначених Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності окремих політичних партій, громадських об'єднань; встановлювати заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку, змінювати місце проживання (місце перебування); обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби; встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність; та ін.

При цьому існує перелік прав і свобод, які не підлягають обмеженню в умовах війни. Відповідно до ст. 64 Конституції України не можуть бути

обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції, тобто це достатньо широкий перелік, перш за все, природних (особистих) прав людини, а також прав на справедливий суд, неупереджене правосуддя та ін. Особливо слід відзначити, що заборона застосування тортур, катування є імперативною нормою міжнародного гуманітарного права, а людська гідність є однією з загальнолюдських цінностей, посягання на яку є неприпустимим за жодних умов. У цьому контексті важливе значення має ст. 22 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до якої введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання.

Таким чином, конституційно-правовий статус людини і громадянина в умовах воєнного стану характеризується обмеженням прав і свобод, але тільки в межах, передбачених Конституцією України. Зокрема, таке обмеження має тимчасовий характер. Крім того, встановлено перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені, що відповідає меті та принципам конституціоналізму – константам його сучасної парадигми.

Серед конституційних обов'язків, виконання яких актуалізується в умовах воєнного часу, слід виокремити обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 65 Конституції України). У зв'язку з відкритою агресією РФ проти України Указом Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24.02.2022 р. було оголошено загальну мобілізацію. Водночас в сучас-

них умовах не тільки обов'язком, але й справою совісті і честі кожного громадянина є збереження незалежності, територіальної цілісності держави та мирного життя українського народу.

У період війни виняткове значення має захист прав і свобод людини і громадянина. Адже саме під час збройної агресії спостерігаються найбільш масштабні та жорстокі порушення прав людини.

За інформацією Офісу генерального прокурора під час війни в Україні загинуло 347 дітей, поранено – 646. Саме діти потребують окремої уваги та підвищеного ступеня надзвичайного захисту [5]. Верховною Радою та Урядом України прийняті нормативно-правові акти, які покликані захистити права дитини на період воєнного або надзвичайного стану [6].

У звіті Управління Верховного комісара ООН з прав людини зазначено, що з моменту початку збройного нападу російської федерації на Україну до 31 травня 2022 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало 9094 жертви серед цивільного населення країни: 4149 загиблих та 4945 поранених [7]. Моніторингова місія ООН із прав людини в Україні задокументувала «руйнівний вплив війни» на права людини – «незаконні вбивства, страти, катування, жорстоке поводження та сексуальне насильство, пов'язане із конфліктом» [8].

Отже, порушення прав людини внаслідок воєнних дій потребує підвищеного ступеня їх захисту, який можна визначити як особливий або надзвичайний. Механізм цього захисту може включати такі особливі (надзвичайні) організаційно-правові засоби, а саме: встановлення (посилення) охорони

об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливо-го режиму їх роботи; запровадження комендантської години, а також встановлення спеціального режиму світломаскування; перевірку документи у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян; заборону торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі; встановлення порядку використання фонду захисних споруд цивільного захисту; проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю; запровадження у разі необхідності нормованого забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами та ін. (ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). Ці заходи проводяться у межах та в порядку, встановленому чинним законодавством, що є особливо важливим в умовах воєнного стану з метою дотримання такого принципу конституціоналізму як принцип верховенства права.

Окрім зазначених організаційно-правових засобів, спрямованих на забезпечення та захист прав людини в умовах воєнних дій, в Україні було прийнято ряд нормативно-правових актів, якими зміцнюються гарантії реалізації прав і свобод людини, зокрема у сфері соціального захисту, надання матеріальної, правової та ін. допомоги (напр., Закони України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі

введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» від 14.04.2022 [9]; «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» від 01.04.2022 [10]; «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України» від 01.04.2022 [11] та ін.).

Отже, у контексті парадигми сучасного українського конституціоналізму забезпечення та захист прав і свобод людини, за будь-яких обставин та особливо в екстремальних умовах воєнного стану, є важливішим обов'язком держави.

Одним з елементів змісту конституціоналізму є конституційна правосвідомість – ідеологічна складова сучасної парадигми українського конституціоналізму. В умовах російсько-української війни вона набуває особливого значення та потребує змістовного оновлення у бік підвищення значущості національної ідеї, національної ідентичності, національної культури та мови українців з тим, щоб подолати прояви рашизму як ідеології та практики сучасного нацизму, протистояти їх викликам та утвердити українську національну стійкість.

Висновки. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану набуває певних модифікацій. Так, об'єктивні воєнні загрози обумовлюють такі зміни його практичної парадигми. По-перше, це зміна нормативної основи системи конституціоналізму при незмінності Конституції України. По-друге, це зміни функціо-

нального механізму конституціоналізму, а саме: зміни у системі, компетенції та функціональної спрямованості органів публічної влади; тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина, при визначенні переліку основоположних (конституційних) прав і свобод людини, що не можуть бути обмежені; застосування особливих (надзвичайних) організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни. По-третє, це необхідність удосконалення ідеологічної складової змісту конституціоналізму – конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності та утвердження національної стійкості українців.

Водночас сучасна парадигма українського конституціоналізму містить константи, які є незмінними за будь-яких екстремальних умов, у тому числі вони є постійними і в умовах воєнного стану, а саме – це цілеспрямованість (на утвердження прав і свобод людини) та принципи сучасного українського конституціоналізму, що відповідають загальнолюдським та європейським цінностям, які в сучасних умовах мужньо відстоює український народ, захищаючи свою свободу, територіальну цілісність, незалежність та суверенність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua> (дата звернення: 30.06.2022).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 30.06.2022).

3. Сучасний український конституціоналізм. *Проблеми сучасної конституціоналістики* [М.В. Афанасьєва, О.В. Батанов, А.А. Єзеров та ін.] ; за ред. А.Р. Крусян. Оdesa: Фенікс, 2015. Вип. 3. 526 с.

4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2012/C 326/01). *Official Journal of the European Union*. Volume 55. 26 October 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ> (дата звернення: 02.07.2022).

5. Захист прав дітей в умовах війни: брифінг від 01.06.2022. *Медіа Центр Україна-Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua> (дата звернення: 02.07.2022).

6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 03.07.2022).

7. Ukraine: civilian casualty update 1 June 2022: Office of the High Commissioner for Human Rights. *United Nations*. 01 June 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/06/ukraine-civilian-casualty-update-1-june-2022> (дата звернення: 03.07.2022).

8. Щойно Рада ООН з прав людини ухвалила Резолюцію щодо війни в Україні. Інформаційне агентство «Українські Національні Новини». 12 травня 2022 р. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1976602> (дата звернення: 04.07.2022).

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 06.07.2022).

10. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 01.04.2022. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 06.07.2022).

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України: Закон України від 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 06.07.2022).

REFERENCES:

1. Ukaz Prezidenta Ukraїni "Pro vvedennja voennogo stanu v Ukraїni: Ukaz Prezidenta Ukraїni" [The Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law in Ukraine"]. (n.d.). *www.president.gov.ua* Retrieved from <https://www.president.gov.ua> [in Ukrainian].

2. Zakon Ukraїni "Pro pravovij rezhim voennogo stanu" [The Law of Ukraine "On the legal regime of martial law"]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].

3. Krusjan, A.R. (2015). Suchasnij ukraїns'kij konstitucionalizm [Modern Ukrainian constitutionalism]. *Problemi suchasnoї konstitucionalistiki – Problems of modern constitutional studies*, 3, 526 [in Ukrainian].

4. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2012/C 326/01). *Official Journal of the European Union*. Volume 55. 26 October 2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ> (data zvernennja: 02.07.2022).

5. Zahist prav ditej v umovah vijni: brifing vid 01.06.2022 [Protection of children's rights in wartime: briefing from 01.06.2022]. *Media Centr Ukraїna-Ukrinform*. *www.ukrinform.ua* Retrieved from <https://www.ukrinform.ua> [in Ukrainian].

6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukraїni "Pro vnesennja zmin do dejakih postanov Kabinetu Ministriv Ukraїni shhodo zahistu prav ditej na period nadzvichajnego

abo voennogo stanu” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the protection of children’s rights during a state of emergency or martial law”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws> [in Ukrainian].

7. Ukraine: civilian casualty update 1 June 2022: Office of the High Commissioner for Human Rights. United Nations [Ukraine: civilian casualty update June 1, 2022: Office of the High Commissioner for Human Rights]. *www.ohchr.org* Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/news/2022/06/ukraine-civilian-casualty-update-1-june-2022> [in Ukrainian].

8. Shhojno Rada OON z prav ljudini uhvalila Rezoljuciju shhodo vijni v Ukraïni [The UN Human Rights Council has just adopted a Resolution on the war in Ukraine]. *www.unn.com.ua* Retrieved from <https://www.unn.com.ua/uk/news/1976602> [in Ukrainian].

9. Zakon Ukraïni “Pro vnesennja zmin do dejakih zakoniv Ukraïni shhodo nadannja social’nih poslug u razi vvedennja nadzvichajnego abo voennogo stanu v Ukraïni abo okremih ïi miscevoztjah” [The Law of Ukraine “On amendments to some laws of Ukraine regarding the provision of social services in the event of the introduction of a state of emergency or martial law in Ukraine

or some of its localities”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].

10. Zakon Ukraïni “Pro zahist interesiv osib u sferi intelektual’noï vlasnosti pid chas diï voennogo stanu, vvedenogo u zv’jazku iz zbrojnoju agresieju Rosijs’koï Federacii proti Ukraïni” [The Law of Ukraine “On the protection of the interests of individuals in the field of intellectual property during the martial law introduced in connection with the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].

11. Zakon Ukraïni “Pro vnesennja zmin do dejakih zakoniv Ukraïni shhodo zabezpechennja dopomizhnimi zasobami rehabilitacii osib, postrazhdalih vnaslidok vijs’kovoï agresii Rosijs’koï Federacii proti Ukraïni”. [The Law of Ukraine “On the introduction of changes to some laws of Ukraine regarding the provision of auxiliary means of rehabilitation for persons injured as a result of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine”]. (n.d). *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> [in Ukrainian].